

# Konec manželství Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka a Marie Markéty z Eggenberku

PAVEL KRÁL

V českém šlechtickém prostředí raného novověku patřil rozvod manželství mezi málo obvyklé konfliktní situace.<sup>1</sup> V jeho průběhu vstupovali jednotliví aktéři do právního sporu, při němž chtěli chránit zejména svou čest a dobré jméno. Rozvodovou při Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka a Marie Markéty z Eggenberku, která se odehrávala na počátku třicátých let 17. století, lze poměrně dobře sledovat na základě podkladů soudního jednání a korespondence jejich účastníků, jež jsou uloženy v Rodinném archivu Slavatů.<sup>2</sup> Následující studie se snaží na pozadí základů kanonického práva poznat průběh tohoto sporu. Vedle rekonstrukce chrono-

logie konfliktu se zabývá zejména jednotlivými právními argumenty, které sporné strany předkládaly, a hledá motivace, které je k tomu vedly. V rámci právní argumentace lze sledovat sebereflexi jednotlivých aktérů konfliktu z hlediska jejich společenského, rodinného či genderového ukotvení. Opora v osobních pramenech v neposlední řadě umožňuje klást si otázky spojené s vnímáním své vlastní cti jako důležité kategorie vytvářející identitu jedince v raném novověku.<sup>3</sup>

## Sňatek a manželské soužití

Sňatek mezi Adamem Pavlem Slavatou z Chlumu a Košumberka a Marií Marké-

<sup>1</sup> Srov. Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha–Litomyšl 2002, s. 334–336; Petr MAŤA, SVĚT ČESKÉ ARISTOKRACIE (1500–1700), Praha 2006, s. 555–560; Pavla POSPÍŠILOVÁ, „...das er sie also tracti-eret, wie es auf eine adelige Dama sich gehört...“ *Spor mezi Jaroslavem Bernardem z Martinic a jeho ženou Klárou Rozálie v letech 1675–1676*, in: Jiří Kubeš – Radmila Pavlíčková (edd.), *Šlechtic mezi normou a realitou. Miscellanea ze studentských prací raného novověku*, Olomouc–Pardubice 2008, s. 95–121.

<sup>2</sup> Jde zejména o knihy konceptů dopisů nejvyššího kancléře Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka a o podklady k soudnímu jednání, které si soud na jednotlivých aktérech vyžádal. Srov. zejména Státní oblastní archiv (dále SOA) Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Rodinný archiv (dále RA) Slavatů, sign. III C1, kart. 23.

<sup>3</sup> Ke cti v raném novověku srov. například van Richard DÜLMEN, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočetnost a sociální izolace v raném novověku*, Praha 2003. Srov. také Jana JANIŠOVÁ, *Delikt urážka na cti v českém a moravském zemském právu*, in: Tomáš Borovský – Dalibor Janiš – Michaela Malaníková a kol., *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 68–110; Michaela MALANÍKOVÁ – Tomáš BOROVSKÝ, *Genderové aspekty sporů o čest ve středověku*, in: tamtéž, s. 113–126.

tou z Eggenberku se uskutečnil ve Vídni na počátku června 1626.<sup>4</sup> Lze se oprávněně domnívat, že za spojením obou mladých lidí stáli jejich otcové, kteří ve sňatku viděli možnost upevnit své pozice na císařském dvoře. Nejvyšší kancléř Království českého Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka tak oženil svého syna s dcerou jednoho z císaři nejbližších šlechticů, říšského dvorského rady a skutečného císařského komorníka Jana Oldřicha z Eggenberku, majitele českokrumlovského panství a symbolického nástupce Rožmberků na jihu Čech.<sup>5</sup> Do jisté míry tak navázal na tradici uzavírání manželských svazků mezi nejvýznamnějšími rody v jižních Čechách, která se uplatňovala v průběhu 16. století zejména mezi příslušníky pánů z Hradce a Rožmberků, popřípadě i Švamberků.<sup>6</sup> O využívání sňatkových strategií svědčí i další sňatek, který Vilém Slavata domluvil pro svého druhého syna Jáchyma Oldřicha. Ten se o rok později oženil s Františkou z Meggau, dcerou císařského tajného rady Leonharda Helfřida z Meggau.<sup>7</sup> Vedle upevňování

kontaktů na císařském dvoře měl Vilém Slavata také na paměti nutnost potvrdit své teprve nedávno nabyté sociální postavení – od roku 1621 byl povýšen do hraběcího stavu a od roku 1624 užíval titul vladaře domu hradeckého. Lze se oprávněně domnívat, že v tomto případě mohl vědomě navazovat na sňatkovou strategii Viléma z Rožmberka z druhé poloviny 16. století. Slavata, který se považoval za dědice tradice rodů s erbem růže,<sup>8</sup> mohl chtít, stejně jako Vilém z Rožmberka, sňatky s představitelkami zahraničních hraběcích rodin docílit nadřazenosti v prostředí Českého království. Jan Oldřich z Eggenberku se mohl od roku 1623 honosit knížecím titulem, Leonhard Helfřid z Meggau patřil do hraběcího stavu. Na rozdíl od svého rožmberského předchůdce tak Vilém Slavata využil sociálního kapitálu svých synů.

Manželské soužití Adama Pavla Slavaty a Marie Markéty z Eggenberku bylo od samého počátku problematické.<sup>9</sup> Otcové obou snoubenců bezpochyby doufali, že mladý pár bude plnit očekávanou roli, nejlé-

<sup>4</sup> Svatební smlouva byla uzavřena 23. dubna 1626. Srov. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 37, perg. č. 508. Více srov. Josef HRDLÍČKA, *Synové „velkých“ otců. Vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 249–269, zde s. 255.

<sup>5</sup> Srov. Hans ZWIEDINECK-SÜDENHORST, *Hans Ulrich Fürst von Eggenberg, Freund und erster Ministr Kaisers Ferdinand II.*, Wien 1880.

<sup>6</sup> Srov. například Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006 (= Monographia historica 7), zde s. 97–128; Jiří KUBEŠ, *Rodinné vzťahy pánů z Hradce a Rožmberků v předbělohorské době*, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce, České Budějovice 1998* (= Opera historica 6), s. 273–317.

<sup>7</sup> Srov. také J. HRDLÍČKA, *Synové*, s. 255.

<sup>8</sup> Petr MAŤA, *Zrození tradice (Slavatovské vyústění rožmberského a hradeckého odkazu)*, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce, České Budějovice 1998* (= Opera historica 6), s. 513–552.

<sup>9</sup> Podrobněji srov. J. HRDLÍČKA, *Synové*, s. 255–264.

pe hned po svatbě přivede na svět potomka, pokračovatele rodinné tradice, a postupně se zejména Adam Pavel prosadí v prostředí dvorské společnosti a ve službách císaři. Ani v jednom ohledu se však očekávání nenaplnila. Zejména vztah Adama Pavla Slavaty k dvorskému prostředí byl velmi odmítavý a mladý šlechtic raději trávil čas na svém panství Nová Bystřice, o jehož chod se živě zajímal.<sup>10</sup> Na nepřítomnost svého zetě ve Vídni začal postupně poukazovat, nejdříve zdvořile a postupně čím dál více naléhavě Jan Oldřich z Eggenberku.<sup>11</sup> Pravděpodobně tak činil i na popud své dcery, která život v prostředí jihočeského venkova nesla velmi těžce a mimo jiné mu připisovala i zhoršení svého zdravotního stavu. Poprvé manželé opustili Vídeň hned po sňatku a v Nové Bystřici strávili několik měsíců. Do Vídně se vrátili až po několika napomenutích Viléma Slavaty a také kvůli komornické službě Adama Pavla u císaře Ferdinanda II. I v následujících letech však Adam Pavel stále častěji odjížděl na novobystřické panství a manželku zanechával ve Vídni. Po jednom z takových odloučení v létě

1629 došlo k definitivnímu rozkolu mezi manžely, když Marie Markéta pravděpodobně sdělila svému manželovi rozhodnutí ho opustit.<sup>12</sup> Situaci navíc komplikovala skutečnost, že i téměř čtyři roky po svatbě zůstávalo manželství bezdětné a vlastně tak neplnilo svou prvotní funkci. Frustrace z dlouhodobého odloučení od dvorského prostředí, zklamání nad nenaplněním manželství v podobě dítěte a pravděpodobně i citový nesoulad mezi manžely stál za krachem manželství.

Nejpozději na počátku roku 1630 již bylo zřejmé, že manželství nemá šanci do budoucna.<sup>13</sup> Podle slov Adama Pavla Slavaty spolu manželé nesdíleli společnou domácnost dokonce už od 29. dubna 1628.<sup>14</sup> Definitivní konec manželství však nastal, když se s nepříjemnou situací smířili Vilém Slavata a Jan Oldřich z Eggenberku. Jestliže ještě v lednu 1630 Vilém Slavata očekával, že se Marie Markéta ke svému choti navrátí,<sup>15</sup> v dubnu téhož roku již vyjádřil obavy, že manželství nebude možné zachránit.<sup>16</sup> V okamžiku, kdy se o nefunkčnosti manželství začalo

.....  
<sup>10</sup> Tamtéž, s. 261.

<sup>11</sup> „... že Jeho Milost Císařská ráčil Jeho knížecí Milosti praviti, že jest již čas, abys se k jedné i druhé povinnosti tvé sem navrátil... Pročež bez dalších odkladův a rozmyslení vedle takového Jeho Milosti Císařské milostivého poručení a Jeho knížecí Milosti oznámení budeš museti tak se zachovati“. J. HRDLÍČKA, *Synové*, s. 257.

<sup>12</sup> Tamtéž, s. 262.

<sup>13</sup> Dne 21. března 1630 napsal Adam Pavel Slavata dobrozdání, ve kterém popisoval soužití s Marií Markétou. Je tedy zřejmé, že v této době se již obě strany začaly připravovat na soudní řešení neutěšené situace. Srov. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, sign. III C 1, kart. 23, fol. 32–33.

<sup>14</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, sign. III C 1, kart. 23, fol. 32–33.

<sup>15</sup> „Pravil jsem, že nejlépe bude, aby k synu mému na statek jeho jela.“ Srov. dopis Viléma Slavaty z 9. ledna 1630. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, inv. č. 110, sign. III A 2a, kart. 15.

<sup>16</sup> „...kdyby od manželky mé podobná věc mě potkala, jak synu mému se stala, že bych netoliko nechtěl toho vyhledávati, aby se ke mně zase navrátila, ale kdyby i ona chtěla to učiniti, nechtěl bych ji k sobě zase

hovořit u vídeňského dvora a kdy se stala předmětem „klevetů“,<sup>17</sup> byla ohrožena čest všech zainteresovaných a spor bylo nutné řešit. Oba šlechtické rody tak stály před nepříjemným konfliktem, který napadal jejich čest a postavení ve společnosti. Jedinou možností bylo ukončení manželství mezi Adamem Pavlem a Marií Markétou. Šlo však o proces velmi složitý z právního, církevního, majetkového i společenského úhlu pohledu, o proces, který nebyl v raném novověku příliš obvyklý.

### Ukončení manželství v raném novověku

Konflikt mezi Adamem Pavlem Slavatou a Marií Markétou z Eggenberku lze vnímat ze dvou úhlů pohledu. V první řadě jde o záležitost právní, ve které se ocitli příslušníci šlechtických rodů. Na rozdíl od většiny ostatních případů se ovšem nepohybovali na půdě zemského práva, protože k uzavřenému manželství se mohla vyjádřit pouze církev. Nejdříve je tedy třeba představit potridentské právní vnímání rozvodu manželství,

ze kterého vycházeli duchovní soudci určení k vyřešení problému.<sup>18</sup> V druhém pohledu ovšem jde o nestandardní situaci, která v osobní rovině zasáhla všechny zúčastněné strany. Zejména Vilém Slavata a jeho syn museli chápat rozvod manželství jako otázku ochrany osobní i rodové cti. V tomto ohledu je třeba interpretovat jejich argumentaci obsaženou zejména v osobní korespondenci.<sup>19</sup>

Církev sice formálně připouštěla rozvod manželství, nicméně šlo o proces značně složitý. Zejména katolická církev se od 16. století velmi přísně stavěla k odloučení manželů, na rozdíl od církve protestantské, zejména anglikánské.<sup>20</sup> Mezi katolickými učenci se tak našlo jen málo takových, kteří hledali možnosti, jak umožnit rozvod manželství v rámci katolické manželské doktríny.<sup>21</sup> Při debatách o rozvodu existovaly v 16. století dva proudy. Jeden připouštěl možnost, že za určitých okolností lze manželství rozvést;<sup>22</sup> druhý, konzervativní tuto možnost striktně zavrhoval. Celá diskuse 16. století se odvíjela

.....  
*přijíti.*“ Srov. dopis Viléma Slavaty z 3. dubna 1630. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, inv. č. 130, sign. III A 2A, kart. 15. K tomu také J. HRDLIČKA, *Synové*, s. 264.

<sup>17</sup> „Nemálo se zarmucují, že se takový klevety na mně vymejší, jako bych nikdy neměl víceji k mí nejmilejší paní manželce do Vidně přijeti a jí opustiti. A nemálo mně to bolí a žalostivým srdcem a selzavýma voči[ma] sem to srozuměl.“ Srov. dopis Adama Pavla Slavaty z poloviny prosince 1629. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, inv. č. 130, sign. III C 2a, kart. 23. K tomu také J. HRDLIČKA, *Synové*, s. 262.

<sup>18</sup> Srov. Ignác Antonín HRDINA, *Dokumenty tridentského koncilu: latinský text a překlad do češtiny*, Praha 2015.

<sup>19</sup> Srov. zejména korespondenci mezi Vilémem Slavatou a jeho synem Adamem Pavlem. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22.

<sup>20</sup> Srov. Lawrence STONE, *Broken Lives. Separation and Divorce in England 1660–1857*, Oxford 1993.

<sup>21</sup> Jedním z nich byl například Erasmus Rotterdamský. Srov. Roderick PHILIPS, *Putting asunder. A history of divorce in Western society*, Cambridge University Press 1988, s. 1. Srov. také James A. BRUNDAGE, *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*, Chicago–London 1987, s. 509–513, 567–569.

<sup>22</sup> V rámci tohoto proudu existovaly ještě diskuse o příčinách rozvodu.

od katolické doktríny, která se vytvářela po celý středověk a vycházela ze základního postulátu, že křesťanské manželství může být rozděleno pouze smrtí jedno z manželů.<sup>23</sup> V zásadě existovaly pouze dvě výjimky. První v případě, že jeden z manželů nebyl křesťan,<sup>24</sup> druhá v případě že manželství nebylo „konzumováno“.<sup>25</sup>

Důležitá je také právní kanonická terminologie. Je třeba rozdělovat mezi třemi základními typy rozdělení manželství. V prvé řadě jde o samotný rozvod manželství ve smyslu rozdělení zákonně uzavřeného sňatku. V tomto smyslu je rozvod

(*a vinculo matrimonii*) právním procesem, který vyžaduje rozsudek kompetentní osoby či instituce s právní autoritou.<sup>26</sup> Smyslem rozvodu je umožnit manželům vstup do nového manželství.<sup>27</sup> Druhou možností, důležitou z hlediska Adama Pavla Slavaty a jeho manželky, je anulace manželství.<sup>28</sup> Jde o proces zcela odlišný od rozvodu, protože vychází z předpokladu, že manželství vůbec neexistovalo z určitých důvodů, které nastaly před manželstvím, či kvůli závadám ve formě manželství.<sup>29</sup> Třetí způsob je poté odluka manželů od lože a stolu (*a mensa et thoro*). Na pořad přicházelo zejména tehdy, když

<sup>23</sup> K otázce rozvodu se samozřejmě vyjadřovali i reformátoři 16. století, nicméně jelikož obě strany sledovaného sporu se hlásily ke katolické víře, jsou pro potřeby této studie jejich názory vedlejší. Více Thomas Max SAFLEY, *Let No Man Put Asunder. The Control of Marriage in the German Southwest: A Comparative study, 1550–1600*, Kirksville 1984, s. 33–38; R. PHILIPS, *Putting*, s. 40–94; Jeffrey R. WATT, *The Impact of the Reformation and Counter-Reformation*, in: David I. KETZER – MARZIO BARBAGLI (edd.), *Family Life in Early Modern Times 1500–1789*, New Heaven–London 2001, s. 125–156, zde s. 127–137. Luther například rozpoznával tři důvody k rozvodu – impotenci jednoho z manželů, cizoložství a neschopnost plnit manželské povinnosti. Srov. také Jens JENSEN, *Die Eheschließung des Bischofs Hans von Lübeck von Prinzessin Julia Felicitas von Württemberg–Weiltingen, AD 1648–1653: Ein Beitrag zum protestantischen Eheschließungsrecht im Zeitalter des beginnenden Absolutismus*, Frankfurt am Main 1984; Hans Christian DIETRICH, *Evangelische Eheschließungsrecht nach den Bestimmungen der deutschen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts*, Erlangen 1892.

<sup>24</sup> Někdy se hovoří o Pavlově privilegii, které pochází z jeho Prvního dopisu Korintským. Srov. Jan KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962, s. 67; Renata VESELÁ a kol., *Rodina a rodinné právo*. Historie, současnost a perspektivy, Praha 2005, s. 60.

<sup>25</sup> R. PHILIPS, *Putting*, s. 2. Obecně také Damián NĚMEC, *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo*, Praha 2006, s. 15; Ladislav VOJÁČEK – Karel SCHELLE – Jaromír TAUCHEN, *Vývoj soukromého práva na území českých zemí I*, Brno 2012, s. 505.

<sup>26</sup> R. PHILIPS, *Putting*, s. 3.

<sup>27</sup> Ačkoliv v některých zákonících existuje taxativně vymezená doba, po kterou nemohla manželka vstoupit do dalšího manželství. Nejčastěji šlo o období devíti měsíců, které vylučovalo, že žena byla těhotná v době rozvodu.

<sup>28</sup> R. PHILIPS, *Putting*, s. 4. Srov. také Jean-Claude BOLOGNE, *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha 1996, s. 130–137.

<sup>29</sup> R. PHILIPS, *Putting*, s. 4; Lloyd BONFIELD, *Developments in European Family Law*, in: David I. KETZER – MARZIO BARBAGLI (edd.), *Family Life in Early Modern Times 1500–1789*, New Heaven–London 2001, s. 87–124, zde s. 108–111.

některý z manželů vznesl dostatek zákonem oprávněných důvodů, pro které nemohl sdílet domácnost s druhým manželem. V tom případě bylo manželství odloučeno, manželé tedy mohli žít odděleně a vést samostatné ekonomické životy, nicméně se očekávala sexuální zdrženlivost či věrnost. Manželé samozřejmě nemohli uzavírat další manželství za života druhého z manželů.<sup>30</sup>

Anulace manželství dlouho platila za alternativu rozvodu, a to zejména ve vyšších společenských vrstvách.<sup>31</sup> Často vycházela z toho, že se objevily nepřekonatelné překážky (*dirigent impediments, impedimentum dirimens*) manželství. Mezi základní patřilo příbuzenství, dále kmotrovství, dání manželského slibu někomu jinému, věk, impotence a vstup do manželství proti vůli snoubenců.<sup>32</sup> Znovu tyto překážky definoval Tridentský koncil. Zejména snížil možnost uzavírání sňatku mezi příbuznými na základě *affinitas illegitima* (pohlavní

spojení) ze čtyř na dva stupně.<sup>33</sup> Mezi tyto překážky také zavedl uzavření sňatku bez ohlášek či mimo kostel. Tridentský koncil také značně stížil možnost získat dispenze k uzavírání sňatků, kterým stála v cestě některá ze zmíněných překážek. Ty napříště neměly být vydávány vůbec, anebo pouze s výjimkou „*velkých knížat, či kvůli veřejnému zájmu*.“<sup>34</sup> Nejdůležitějším výsledkem však bylo ustanovení, že manželství je nerozlučitelné, včetně důvodů cizoložství<sup>35</sup> či hereze.<sup>36</sup>

### Anulace manželství Adama Pavla Slavaty a Marie Markéty z Eggenberku

Je tedy zřejmé, že i v prostředí potridentského katolicismu existovaly cesty k ukončení nefunkčního manželství. Zdaleka však nešlo o jednoduchou a už v žádném případě častou záležitost. Společenské důsledky, které rodinu bezpochyby čekaly, vedly obvykle znesvářené

<sup>30</sup> V tomto ohledu je nutné ještě zmínit skutečnost, že v dobových právních dokumentech se pro všechny tyto typy může objevit termín „*divortium*“. Z dnešního pohledu je nutné tedy všechny tři typy vnímat jako prostředky k ukončení nefunkčního manželství. Jak bude zřejmé i z případu Adama Pavla Slavaty, často strany mohly hledat nejsnazší a z hlediska osobní cti nejméně bolestivou cestu.

<sup>31</sup> Roderick Philips užívá termín quasi–rozvod. Srov. R. PHILIPS, *Putting*, s. 12.

<sup>32</sup> R. VESELÁ a kol., *Rodina a rodinné právo*, s. 60. Vedle toho existovaly ještě záповědi, méně důležité překážky, které neměly na platnost manželství vliv, pouze jej činily nedovoleným. Srov. také D. NĚMEC, *Manželské právo katolické církve*, s. 46–92.

<sup>33</sup> R. PHILIPS, *Putting*, s. 35; L. BONFIELD, *Developments in European Family Law*, s. 108–111.

<sup>34</sup> R. PHILIPS, *Putting*, s. 35.

<sup>35</sup> „*Církev učí, že [...] svazek manželský nelze rozdělit kvůli cizoložství jedné ze stran; a že oba, dokonce i nevinný, který nedal žádnou záminku k cizoložství, nemůže vstoupit do dalšího manželství po dobu života toho druhého; a že je vinen cizoložstvím, ten, odehnáv cizoložnici, si vezme jinou ženu, a také ta, odehnávše cizoložníka, si vezme jiného manžela.*“ R. PHILIPS, *Putting*, s. 36.

<sup>36</sup> Antoinette FAUVE-CHAMOUX, *Marriage, Widowhood, and Divorce*, in: David I. KETZER – Marzio BARBAGLI (edd.), *Family Life in Early Modern Times 1500–1789*, New Heaven–London 2001, s. 221–256, zde s. 248–250; L. BONFIELD, *Developments in European Family Law*, s. 108–111.

manžele k setrvání v manželském svazku i v případě přetrvávajících neshod.<sup>37</sup> K samotnému konci dospěla krize manželství pouze tehdy, když soukromý život manželů pronikl na veřejnost. To byl i případ manželství Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka s Marií Markétou z Eggenberku. Zdá se, že iniciátorem rozvodu byl Jan Oldřich z Eggenberku, pravděpodobně na popud své dcery. V jejím případě se vyvolání nejdříve osobního a posléze i právního konfliktu jeví jako jediný možný způsob, jak ochránit svou čest a veřejně deklarovat, že nenese zodpovědnost za nenaplnění manželství. Důležité je také sledovat, jak probíhala věcná i právní argumentace eggenberské strany před rozvodem i symbolické chování po ukončení manželství. Obojí prozrazuje mnohé o právním povědomí raně novověkých šlechticů a jejich právních zástupců i o očekávaných genderových rolích muže a ženy v manželském svazku.

### Proces

Jak již bylo uvedeno, manželství i jeho ukončení spadalo do jurisdikce církevního soudu. V případě rozepře mezi Slavaty a Eggenberky byl za vrchní soudní in-

stanci určen olomoucký biskup František kardinál z Ditrichštejna, a to z pozice legáta *a latere*. Ten na základě papežského pověření disponoval veškerými pravomocemi rozhodnout ve věci ukončení manželství. Druhou kanonickou autoritou byl doktor práv Jan Arnošt Platejs z Plattenštejna, který čerstvě, od roku 1629, zastával úřad probošta olomoucké kapituly. Kromě blízkého sepětí s olomouckým biskupem platil Platejs díky svému právnímu vzdělání za znalce potridentského kanonického práva.<sup>38</sup> Dále v soudním kolegiu zasedal místní vídeňský biskup Antonín František Wolfradt a zástupci církevních řádů dominikánů, jezuitů a františkánů.<sup>39</sup>

František z Ditrichštejna formálně otevřel soudní spor tím, že 3. března 1631 sporné strany – tedy Adama Pavla Slavaty a Marii Markétu z Eggenberku – předvolal ke slyšení do Vídně, a to na 6. září 1631. Později bylo kvůli pouti Viléma Slavaty a zaneprázdnění Jana Arnošta Platejse jednání odročeno na 17. října 1631.<sup>40</sup> Další časovou posloupnost soudního sporu lze sledovat na základě pravidelné korespondence Viléma Slavaty a jeho syna Adama Pavla. Důležitá a zajímavá je informace, že Adam Pavel

<sup>37</sup> Srov. například Benda BORBÁLA, *Alžběta Rákocziiová a Juraj Erdödy – príbeh strastiplného manželstva na prelomu 17. a 18. storočia*, in: Tünde Lengyelová (ed.), *Žena a právo. Právne postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004, s. 226–235.

<sup>38</sup> Srov. Václav LÍVA, *Jan Arnošt Platejs z Plattenštejna. Příspěvek k dějinám pobělohorské reformace*, Časopis Matice moravské 54, 1930, s. 15–78, 293–336.

<sup>39</sup> Srov. dopisy Viléma Slavaty z 20. října 1631 a z 21. ledna 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 355 a 367.

<sup>40</sup> Srov. přípis Františka z Ditrichštejna z 5. září 1631. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, sign. III C1, kart. 23, fol. 51.

se soudního jednání vůbec neúčastnil a zůstával v Jindřichově Hradci či Nové Bystřici. Ve Vídni ho zastupoval otec, při některých jednáních bratr Jáchym Slavata, popřípadě některý ze slavatovských úředníků. Při vysílání zástupců na jednotlivá jednání přitom Slavatové velmi dbali na sociální distinkci a vždy dohlédli na to, aby se na jejich straně nedostavil zástupce neodpovídající společenské úrovně.<sup>41</sup> Při prvním stání 17. října se jednalo zejména o okolnostech intimního soužití Adama Pavla a Marie Markéty, přičemž hlavní slovo měl Jan Arnošt Platejs. Zatímco František z Ditrichštejna doufal, že soudní jednání může být rychle ukončeno, olomoucký probošt o brzkém vyřešení sporu pochyboval.<sup>42</sup> Ve dnech 19. a 21. října se uskutečnila několikahodinová uzavřená jednání kleriků. Těch se kromě Ditrichštejna a Platejse zúčastnil také vídeňský biskup Antonín František Wolfradt a někteří další teologové. Na 23. října byl poté plánovaný výslech Marie Markéty z Eggenberku a nejpoz-

ději v úterý 28. října očekával Vilém Slavata podle svých slov rozsudek.<sup>43</sup> Ačkoliv měl František z Ditrichštejna oprávnění ve věci manželství rozhodnout, stále zůstávala ve hře i varianta, že bude jednání přesunuto před papežský stolec do Říma. Tomuto řešení se však alespoň slavatovská strana chtěla vyhnout.<sup>44</sup> Jednání z konce října však nakonec ke kýženému konci nevedla. Jelikož se proměňovala právní argumentace zejména eggenberské strany, vyžádali si duchovní soudci další svědectví zejména Adama Pavla Slavaty a Marie Markéty z Eggenberku ohledně jejich manželského soužití a okolností vstupu do manželství a jednání odložili na začátek roku 1632.<sup>45</sup>

Kromě odpovědí na otázky soudců využily dobu do konce roku obě strany k získání právních expertiz ve svůj prospěch. Vilém Slavata se ve Vídni 30. prosince 1631 sešel s kancléřem pražské univerzity Peterem Waddingem, o názor žádal také španělského teologa Rodriga Arriagu, který taktéž působil na pražské

.....  
<sup>41</sup> Srov. dopis Viléma Slavaty z 21. ledna 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 366.

<sup>42</sup> „Srozuměl jsem, že pan kardinál z Ditrichštejna praví, že odsud nechce odjeti, až té věci konec učiní. Než pan Platejs hrubě o tom pochybuje a tu věc ještě plenam difficultatis bejti pokládá...“ Srov. dopis Viléma Slavaty ze 17. října 1631. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 355.

<sup>43</sup> Srov. dopis Viléma Slavaty z 20. října 1631. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 355.

<sup>44</sup> „Já se tobo naději, poněvadž p. cardinal sám tobo přítomen bejti chtíti ráčí, že tomu konec učiní a do Říma tobo odsílati nebude.“ Srov. dopis Viléma Slavaty z 23. října 1631. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 343.

<sup>45</sup> „Z posledního psaní mého si vyrozuměl, že jsem té naděje byl, že ta contraversia mezi tebou a principissam tyto dny k žádostivému konci přivedena bude, ale naděje mi zmejlila.“ Srov. dopis Viléma Slavaty z 24. října 1631. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 356.



univerzitě.<sup>46</sup> Adam Pavel Slavata měl doma otázky konzultovat zejména s rektorem jindřichohradecké jezuitské koleje Jiřím Bohatým. Ten se měl mimo jiné pokusit sehnat dvě knihy, které se vyjadřovaly k možnosti anulovat manželský svazek na základě prohlášení o nedobrovolném vstupu do manželství.<sup>47</sup> Zároveň Vilém Slavata důrazně doporučoval synovi, aby zůstal v jižních Čechách a neodjížděl do Vídně, kde všichni byli s jeho nepřítomností srozuměni. Snad Vilém Slavata nedůvěřoval argumentačním schopnostem svého syna. O tom by mohla svědčit i výzva, aby ukvapeně neodpovídal na případné otázky, které by mu byly doručeny na Jindřichův Hradec.<sup>48</sup>

Dne 17. ledna 1632 probíral legát *a latere* odpovědi jednotlivých stran s duchovními soudci. Podle tajných informací Viléma Slavaty, který čile komunikoval s Františkem z Ditrichštejna i Janem Arnoštem Platejsem, se měl přitom výsledek jednání odvíjet zejména

od ochoty Marie Markéty z Eggenberku, která byla žalující stranou, a důkazní tíha tudíž ležela na ní, odpřisáhnout před duchovním soudem své argumenty a odpovědi. Pokud by tak učinila, byla šance na zrušení manželství, pokud ne, svazek by zůstal zachován. Stále existovala možnost odročit jednání do Říma.<sup>49</sup> Ditrichštejn navíc Slavatovi prozradil, že kněžnu z Eggenberka výslovně varoval před křivou přísahou.<sup>50</sup>

O den později, 18. ledna dopoledne, navštívil Viléma Slavatu Jan Arnošt Platejs, a požádal ho, aby se na druhý den dostavil do paláce Františka z Ditrichštejna a jako zmocněnec Adama Pavla vyslechl rozsudek. Vilém Slavata se kvůli zdravotním potížím rozhodl vyslat místo sebe svého hofmistra. Teprve po upozornění, že na místě Marie Markéty vyslechne rozsudek hrabě Leonhard z Harrachu a žádosti Jana Arnošta Platejse, aby slavatovskou stranu reprezentoval společensky rovnocenný zástupce, své rozhodnutí změnil

<sup>46</sup> Srov. dopis Viléma Slavaty z 3. ledna 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 358. Srov. také Tereza SAXLOVÁ – Stanislav SOUSEDÍK (edd.), *Rodrigo de Arriaga († 1667), Philosoph und Theologe*, Praha 1998.

<sup>47</sup> Srov. dopis Viléma Slavaty z 3. ledna 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 360.

<sup>48</sup> „Strany Tvého nepřijezdu sem [...] já nepominu dále zde to vymlouvat, neb aby sem nepřijel, jsou již dobře tím spokojeni [...] Jestliže by pan kardinál bude chtítí tebe v čem examinovatí, abych k Tobě na Hradec vyslal, neb že Ty nebudeš moci ihned tak na ty otázky odpověď dátí, než že budeš museti také se o to poraditi, tak aby Tvým spěšným odpovídáním sebe sám poněkud nezavedl.“ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 369.

<sup>49</sup> „Nebo Principissa non indicabitur, posse admitti ad iuramentum et iddie matrimoniu iuraverit manere ratum. Neb negotium remittetur Roma, anebo ipsa Principissa admittetur ad iuramentum et si iuraverit publicatur matrimonium esse nullum.“ Srov. dopis Viléma Slavaty ze 17. ledna 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 364.

<sup>50</sup> Tamtéž.

a k soudnímu jednání se rozhodl vyslat bratra Adama Pavla Jáchyma.<sup>51</sup>

Rozsudek byl oznámen 19. ledna 1632 v ditrichštejnském paláci ve Vídni. Zasedání předsedal František kardinál z Ditrichštejna, který byl pro tuto příležitost oblečen „*in habitu cardinalition uti sumi pontificis legatus de latere pro tribunali*“.<sup>52</sup> Vedle něj seděli ostatní duchovní soudci – vídeňský biskup Antonín František Wolfradt, olomoucký probošt Jan Arnošt Platejs z Platenštejna, dominikán Johannes de Waldespina, jezuita Johannes Lucas Struchius a františkán Octaviannus de Ravenna. Naproti nim seděli na lavicích zástupci sporných stran – Jáchym Slavata a hrabě Leonhard z Harrachu.<sup>53</sup> Po vynešení rozsudku sekretář Jana Oldřicha z Eggenberku poděkoval soudu za spravedlivý rozsudek, zatímco Jáchym Slavata požádal o jeho písemné vyhotovení.<sup>54</sup> Ten obsahoval vysvětlení, že manželství bylo anulováno na základě prohlášení Marie Markéty, že do něj vstoupila nedobrovol-

ně na základě nátlaku svého otce.<sup>55</sup> Než však duchovní soud došel ke konečnému rozhodnutí, musel se zabývat různými právními argumenty obou znesvářených stran.

### Právní argumentace

V okamžiku rozhodnutí o neudržitelnosti manželství se musely obě strany rozhodnout, jakou právní cestu zvolit. Slavata i Eggenberg stáli před úkolem bránit rodovou čest ve vzájemném konfliktu. I proto byla atmosféra celého procesu velmi napjatá. Z dochované korespondence a dalších písemností je zřejmé,<sup>56</sup> že Jan Oldřich z Eggenberku a jeho dcera jako žalující strana se rozhodli pro možnost anulovat manželství z důvodů nepřekonatelných překážek. V prvé řadě šlo o způsob ukončení manželství, který umožňoval oběma manželům v budoucnu vstupovat do dalších manželských svazků.<sup>57</sup> Tuto cestu ostatně volili často příslušníci vyšších společenských vrstev.<sup>58</sup> V druhé řadě se

.....  
<sup>51</sup> Srov. dopis Viléma Slavaty z 21. ledna 1631. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 366.

<sup>52</sup> Tamtéž.

<sup>53</sup> Srov. dopis Viléma Slavaty z 21. ledna 1631. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 367.

<sup>54</sup> Tamtéž.

<sup>55</sup> Tamtéž.

<sup>56</sup> Jde zejména o korespondenci mezi Vilémem Slavatou a jeho synem Adamem Pavlem Slavatou uloženou v SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, kniha 22 a materiály k rozvodové při uložené tamtéž, sign. III C1, kart. 23.

<sup>57</sup> Mohl to být i důvod pro Marii Markétu, v jejímž případě se v průběhu soudního sporu několikrát objevilo nepříliš jasné obvinění, že se hodlá vdát – či už se dokonce tajně vdala – za pána z Fürstenberka. Srov. například vyjádření Petera Waddinga. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, sign. III C1, kart. 23, fol. 48.

<sup>58</sup> Srov. R. PHILIPS, *Putting*, s. 12.

zdá, že z hlediska obrany rodové prestiže a cti šlo o nejúčinnější strategii. Znesvářené strany si v podstatě nechaly potvrdit nejvyšší možnou autoritou, církví, že manželské soužití bylo nemožné od samého počátku, a tudíž ani jeden z manželů nenese na jeho krachu odpovědnost.

### *Manželské neshody*

V argumentaci eggenberské strany se postupně objevily tři důvody, pro které nemohlo manželství fungovat. První se týká skutečnosti, že Adam Pavel nebyl schopen zajistit důstojné manželské soužití a finanční zabezpečení rodiny. Tyto důvody Marie Markéta mimo jiné udávala v dopise, ve kterém ji František kardinál z Ditrichštejna vyzval, aby vysvětlovala své jednání.<sup>59</sup> Mladý hrabě Slavata ji prý zanechal ve Vídni a odjel na své statky do Čech. Ona zatím, nemocná a bez finančních prostředků, živořila. Teprve po dlouhém váhání se rozhodla informovat o svém neutěšeném stavu otce, kterého až dosud nechtěla ranit. Je zřejmé, že v tomto případě Marie Markéta dovedně využila spíše dobových představ o povinnostech a rolích muže a ženy v manželství kvůli ochraně své osobní cti.<sup>60</sup> Musela přece vysvětlit, proč odmítala žít se svým mužem pod jednou střechou. Její důvody zmiňují zejména

povinnost manžela ženu finančně zabezpečit a také se o ní postarat v případě nemoci. Ani jednu z těchto společenských a genderových rolí Adam Pavel Slavata nebyl schopen splnit, a proto měla Marie Markéta právo manžela opustit. Důležitý je také odkaz na roli otce, kterého v okamžiku krize informovala a který se tak vlastně znovu ujal svých otcovských práv. Z pohledu církevního práva však nešlo o důvod k anulování manželství, ale pouze k jeho odluce od stolu a lože. Je pravděpodobně, že Marie Markéta tak chtěla svým vysvětlením ospravedlnit skutečnost, že manželé spolu prakticky už nežili před rozhodnutím církve.

Nesdílení společné domácnosti jako důvod ukončení manželství na základě právní argumentace odmítla i slavatovská strana. V právním posudku to potvrdil kancléř pražské univerzity a jezuita Peter Wadding. Ten ve svém dobrozdání z 22. ledna 1631 hájil Adama Pavla Slavatu. Skutečnost, že nebydlí se svou ženou, chápal jako oprávněný trest, který měl manželku přimět k poslušnosti.<sup>61</sup> Zde prezentoval typický dobový pohled na soužití muže a ženy, v jehož rámci se od manželky očekávala poslušnost svému choti a zabezpečení chodu domácnosti.<sup>62</sup>

Okolnosti manželského soužití vysvětloval také Adam Pavel Slavata v dobrozdání

<sup>59</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, sign. III C1, kart. 23.

<sup>60</sup> Srov. Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskurzy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008.

<sup>61</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, sign. III C1, kart. 23, fol. 48.

<sup>62</sup> J. RATAJOVÁ – L. STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající?*

z 21. března 1630, tedy z doby několik měsíců před zahájením právní pře.<sup>63</sup> Připomněl zejména, že kvůli výmluvám na nemoc a slabost oddalovala Marie Markéta tělesné spojení hned po svatbě v roce 1626. Později, když byla manželka zdráva, k pohlavnímu styku sice docházelo, ale ne příliš často. Poukazuje na situace, kdy Marie Markéta svolila k manželskému spojení, kolikrát pak ale nechtěla se svým manželem i dva týdny nic mít.<sup>64</sup> Kromě toho uváděl jako důvod, proč manželé spolu nežijí, své komornické služby v Praze a Brandýse nad Labem.<sup>65</sup> V neposlední řadě připomněl, že v některých případech stála za jeho nepřítomností snaha postarat se o nemocnou matku Lucii Otýlii Slavatovou z Hradce.<sup>66</sup> Lze předpokládat, že i v tomto případě mohlo Slavatovu argumentaci ovlivnit společensky očekávané chování syna k matce.

### *Impotence*

Druhým důvodem, který se v eggenberské argumentaci objevil, byla domnělá impotence Adama Pavla Slavaty. V tomto případě šlo už o argument velmi vážný,

protože impotence jednoho z manželů byla mezi překážkami, které zavdávaly příčinu k anulaci manželství.<sup>67</sup> To ostatně dokládá i právní expertiza, která byla v průběhu procesu vyhotovena a která dochází k závěru, že pokud byl manžel před svatbou impotentní, je manželství možno rozvést.<sup>68</sup> Jde o argument celkem srozumitelný v rámci chápání instituce manželství v raném novověku, kdy jeho hlavním posláním bylo zplodit legitimní potomky. Pokud jeden z manželů nemohl tuto úlohu plnit, dávaly církve – katolická i nekatolické – možnost takové manželství zrušit.<sup>69</sup> Pochopitelně takový argument připadal v úvahu pouze v situaci, kdy manželství po delší dobu zůstávalo bezdětné. Na druhou stranu se zdá, že argument impotence mohl být, pokud žalující strana překonala ostych a nebála se vystavit sebe i svého partnera veřejnému posměchu, i právním kalkulem. Šlo totiž o záležitost velmi špatně průkaznou.

Poprvé se argument impotence Adama Pavla objevil nejpozději v lednu roku

.....

<sup>63</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, sign. III C1, kart. 23, fol. 32–33.

<sup>64</sup> Tamtéž.

<sup>65</sup> Tamtéž.

<sup>66</sup> Tamtéž.

<sup>67</sup> Srov. J.-C. BOLOGNE, *Svatby*, s. 132–140. Více také Pierre DARMON, *Trial by Impotence. Virility and marriage in pre-Revolutionary France*, London 1985, který se zabývá soudními spory spojenými s impotencí ve Francii. Nařčení manžela z impotence bylo součástí soudního sporu mezi Jaroslavem Bernardem z Martinic a jeho manželkou Klárou Rozálií z Kounic v letech 1675 až 1676. Srov. P. POSPÍŠILOVÁ, „...das er sie also tractieret, wie es auf eine adelige Dama sich gebört...“, s. 95–121.

<sup>68</sup> Srov. spis *De frigidis et maleficiatis* uložený v SOA Třeboň, RA Slavata, sign. III C 1, kart. 23, fol. 15–16. K rozšíření tohoto spisu v právních sporech, které se týkaly manželství a impotence, srov. P. DARMON, *Trial by Impotence*, s. 74.

<sup>69</sup> Srov. J.-C. BOLOGNE, *Svatby*, s. 132.

1630.<sup>70</sup> Je tedy zřejmé, že již v této době si obě strany připravovaly podklady pro budoucí při. Šlo však o situaci citlivou a ohrožující pověst obou stran. Zejména pro rodinu Viléma Slavaty muselo jít o velmi choulostivou záležitost, kterou chtěla udržet v tajnosti.<sup>71</sup> Sám Adam Pavel musel v jednom z latinských dobrozdání, bezpochyby s nesmírným pocitem trapnosti, vysvětlovat okolnosti pohlavního styku se svou manželkou. Učinil tak ve vyjádření z 27. února 1630, které napsal jako reakci na dopis jeho otce adresovaný rektorovi jindřichohradecké jezuitské koleje, kterého Vilém Slavata žádal o právní rady. Uvedl, že skutečně otevřel „*panenskou blánu*“ své manželky a že měl svůj úd čtvrt hodiny v její pochvě až po varlata. Přisáhá také, že vydal sperma a že to jeho manželka potvrdila.<sup>72</sup>

V této souvislosti je zřejmé, že Adam Pavel musel argumentovat tak, aby jeho výpověď obstála z hlediska dobového lékařského a genderového diskurzu.<sup>73</sup> K jeho maskulinní genderové roli,<sup>74</sup> která reprezentovala dobové očekávání, patřila schopnost erekce, deflorace, ejakulace, stejně jako délka pohlavního styku, která reprezentovala fyzickou schopnost zplodit potomka.<sup>75</sup> Na rozdíl od jiných mužských rolí, které byly sociálně kontrolovatelné a na první pohled viditelné, musel Adam Pavel obhajovat své mužství v intimních záležitostech. Na druhou stranu právo světské či církevní autority vstoupit na pole individuální intimity nebyla v raném novověku výjimečná. V případě světského práva může jít o situace, kdy se „ohledáním“ sekundárních pohlavních znaků určoval věk chlapců

<sup>70</sup> *Srov. dopis Viléma Slavaty z 23. ledna 1630, který tlumočil stanovisko Jana Oldřicha z Eggenberku: „A vedle toho, že jest Jeho Milost kníže smíchem pravil, že jest se domníval, že syn můj sám sem přijede, svou paní manželku k sobě vzíti žádati bude a dále tím ukáže, že jeho impotenci nic neschází.“* SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, inv. č. 110, sign III A 2a, kart. 15. K tomu také J. Hrdlička, *Synové velkých otců*, s. 263.

<sup>71</sup> *„A co jsi předešle proti takové impotenci za odpověď dával, ti kteří to čtli aneb od těch i jiní slyšeli vědomost o tom mají. Nyní vidí mně se nejlépe o tom mlčeti a jestliže by kdo o tom zmínku učinil, já odpověď dání, že nejsi povinen jiným, kterýmž to nepřislúší, v tom se zpovídati.“* Dopis Viléma Slavaty jeho synovi Adamovi Pavlovi, 21. ledna 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, kniha 22, fol. 366.

<sup>72</sup> *„Ad hoc respondeo, me penetrasse membro meo virili erecto et duro via ad testiculos et aliquando idem membrum in coitu per quadrantem hora et utteriis in isis uutra retinu.“* SOA Třeboň, RA Slavata, sign. III C 1, kart. 23, fol. 21.

<sup>73</sup> Pro české raně novověké prostředí srov. například Václav BŮŽEK, *Ideály křesťanského rytířství v chování urozeného muže předbělohorské doby*, in: Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ – Jitka KOHOUTOVÁ – Radmila PAVLÍČKOVÁ – Jiří HUTEČKA a kol., *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*, Praha 2012, s. 47–60.

<sup>74</sup> K propojení sexuální kompetence s maskulinní rolí srov. Elisabeth A. FOYSTER, *Manhood in Early Modern England. Honour, Sex and Marriage*, London–New York 1999, s. 42–49.

<sup>75</sup> K podobně vnímaným projevům maskulinity v Benátkách 16. století srov. Daniela HACKE, *Woman, Sex and Marriage in Early Modern Venice*, Ashgate 2004, s. 152–155.

<sup>76</sup> Srov. Pavla SLAVÍČKOVÁ, *Právní ochrana dětí v období prvních kodifikací*, Praha 2012.

a dívek na prahu dospělosti.<sup>76</sup> V zásadě lze usuzovat, že přesný a reálný popis průběhu pohlavního styku před církevními autoritami měl potvrdit, že k jeho uskutečnění opravdu došlo. Na jiném místě, jak už bylo uvedeno, se Adam Pavel, opět spíše v rámci obrany svého jména, vyjádřil k problematice intimního manželského soužití. Považoval za nesprávné, že manželka po sňatku odmítala se svým chotěm pohlavně žít. Stejně tak odmítal skutečnost, že v případě pohlavního styku s ním manželka následně delší dobu nekomunikovala. Právní argumentace Adama Pavla Slavaty a Marie Markéty z Eggenberku tak nechtěně ukazuje na očekávané mužské a ženské role v raném novověku.

Impotence jako právní argument byla velmi špatně prokazatelná, i když skutečnost, že manželství bylo i po několika letech bezdětné, byla obecně známá. Ani jeden z manželů tak neplnil základní roli v manželství. Ještě 17. října 1631, tedy první den soudního slyšení, se jednalo o tom, zda manželství bylo vůbec konzumováno. Marie Markéta tělesné spojení popírala, Vilém Slavata

jako zástupce Adama Pavla jej potvrzoval. Je zajímavé, že ovšem nepoužil dříve sepsané dobrozdání, zjevně kvůli ochraně synovy i své cti.<sup>77</sup> Obtížnost prokázat důvod nenaplnění manželství a delikátnost celé záležitosti tak nakonec byla pravděpodobně důvodem, proč eggenberská strana tento argument při soudní při nakonec stáhla.

#### *Vada konsensu*

Třetí argument, který eggenberská strana použila jako podklad pro anulování manželství, byla skutečnost, že Marie Markéta do manželského svazku vstoupila na nátlak svého otce.<sup>78</sup> Zdá se, že šlo pro obě strany o nejjednodušší cestu, jak uzavřít nepříjemný spor. I v tomto případě jde o právní překážku vedoucí k anulování manželství, jak je schválil Tridentský koncil.<sup>79</sup> *Dekret o reformě uzavírání manželství* z roku 1563 poměrně přesně určoval posloupnost kroků, které měly vést k uzavření manželství. Tridentský rituál uzavírání sňatku vrcholil větou „*Spojíte vás v manželství ve jménu Otce i Syna i Duchu svatého*“, kterou kněz pronesl po vyslovení souhlasu snouben-

<sup>77</sup> „*Já jsem uznával slušné příčiny toho býti, abych se na předešlé Tvé spisy neukazoval, ani také to psaní, které páter Weikortner před dvěma léty o té materii mně učinil, nehledal a je nepřednášel oustně.*“ Srov. dopis Viléma Slavaty ze 17. října 1631. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 355.

<sup>78</sup> Obecně o výkladu kanonického práva v případě manželství zatížených vadou konsensu, tedy takových, kdy konsens byl učiněn v důsledku omylu či donucení, srov. R. VESELÁ a kol., *Rodina a rodinné právo*, s. 61; D. NĚMEC, *Manželské právo katolické církve*, s. 119–120; Antonín HRDINA, *Kanonické právo*, Praha 2002, s. 297; L. VOJÁČEK – K. SCHELLE – J. TAUCHEN, *Vývoj soukromého práva I*, s. 507.

<sup>79</sup> K tomu srov. A. HRDINA, *Prameny ke studiu kanonického práva*, s. 76–79.

<sup>80</sup> Srov. *Dekret o reformě uzavírání manželství*, hlava I. K tomu A. HRDINA, *Prameny ke studiu kanonického práva*, s. 77.

ců.<sup>80</sup> Dekret se také vyjadřoval ke svobodnému vstupu do manželství, a to muže i ženy.<sup>81</sup> Za „nanejvýš zavrženímhodné“ považoval koncil nucení mužů i žen ke vstupu do manželství, a to pod trestem vyobcování z církve. Zejména v tomto ohledu Dekret odsuzoval zneužívání právní autority světské či církevní vrchnosti.<sup>82</sup> Naopak pro vstup do manželství snoubenci nepotřebovali souhlas svých rodičů.<sup>83</sup> Ten byl pouze doporučován a šlo spíše o vyjádření úcty směrem ke svým „vychovatelům“.<sup>84</sup> Kněz směl dokonce oddat snoubence proti vůli rodičů, aniž byl jakkoliv potrestán.<sup>85</sup> V tomto ohledu se tedy kanonické právo shoduje s právem světským, které také trvalo na svobodném vstupu snoubenců do manželství. Světské právo však naproti tomu neumožňova-

lo vstoupit do manželského svazku bez svolení rodičů či poručníků, tedy alespoň ne bez majetkových sankcí.<sup>86</sup>

Argument impotence Adama Pavla vzal patrně – alespoň z právního hlediska – zcela za své v průběhu jednání v říjnu roku 1631. Vyplývá to ze skutečnosti, že jednání bylo přerušeno, aby Marie Markéta mohla odpovědět na otázky, které se již netýkaly intimního soužití, ale výhradně jejího stavu před vstupem do manželství. Vilém Slavata už 27. října 1631 mimo jiné pobízel Adama Pavla, aby si u svých služebníků zajistil německy psané dobrozdání, že „... *Principissa Margaretha netoliko soukromě, ale zjevně i při jídle to začasté říkávala, že jest přinuceně k Tobě se dostala*“. Takové prohlášení poté mělo být odesláno Františkovi z Ditrichštejna.<sup>87</sup>

<sup>81</sup> „Světské ohledy a chtivost často tak zaslepily duchovní oči světských pánů a úředníků, že hrozbami a tresty nutí muže a ženy, žijící pod jejich jurisdikcí (zvláště ty, kteří jsou bobatí nebo mají naději na velké dědictví, aby proti své vůli vstoupili do manželství s těmi, které jim tito páni či úředníci určí.“ Srov. Dekret o reformě uzavírání manželství, hlava IX. K tomu A. HRDINA, *Prameny ke studiu kanonického práva*, s. 78–79.

<sup>82</sup> „A protože je nanejvýš zavrženímhodné, je-li porušována svoboda manželství a vzhází-li bezpráví od těch, od nichž se očekává právo, přikazuje svatá synoda všem, ať jsou jakéhokoli stupně, hodnosti či postavení, aby pod hrozbou automaticky nastupujícího trestu vyobcování z církve žádným způsobem, ani přímo ani nepřímou své podřízené ani kobokoli jiného nenutili tak, že by nemohl svobodně uzavřít manželství.“ Srov. Dekret o reformě uzavírání manželství, hlava IX. K tomu A. HRDINA, *Prameny ke studiu kanonického práva*, s. 78–79.

<sup>83</sup> Soudobý katechismus ale „syny z dobrých rodin“ nabádal, aby se nikdy neženili bez vědomí rodičů. Srov. JOSEF GRULICH, „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křesťanský obřad v období raného novověku (Závěry třídenního koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století), *Historická demografie* 24, 2000, s. 49–82, zde s. 72.

<sup>84</sup> Srov. PAVLA HORSKÁ, *Naše prababičky feministky*, Praha 1999, s. 31. Srov. J. GRULICH, „Slavnostní okamžiky“, s. 72.

<sup>85</sup> „...kněz směl snoubence oddat, zvláště když hlavním důvodem jejich odmítavého postoje bylo lakomství či jiné sobecké zájmy.“ Srov. J. GRULICH, „Slavnostní okamžiky“, s. 72.

<sup>86</sup> Srov. JAN KAPRAS, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*, Praha 1908; ANDĚLA KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926.

<sup>87</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 357.

Marie Markéta měla podle stanoviska soudců vysvětlit, jak dávala najevo, že se sňatkem nesouhlasila již před jeho uzavřením. Za okamžik, kdy vznesla eggenberská strana argument nuceného vstupu do manželství, lze považovat 16. srpen 1631. Marie Markéta byla totiž také tázána, zda veřejně hovořila o nedobrovolném sňatku před tímto datem, a proč nevznesla tento argument v době, kdy už s Adamem Pavlem nežila. V neposlední řadě zajímala duchovní soudce otázka, zda ji otec ke svatbě nutil, třeba i násilím.<sup>88</sup>

Na dané otázky Marie Markéta odpověděla tak, že nikdy nechtěla do manželství s Adamem Pavlem vstoupit, protože jí byl odporný, a často o tom veřejně mluvila. Podobné svědectví jí byly ochotné potvrdit tři urozené ženy – hraběnka z Harrachu, hraběnka Kislerová, Apolonie z Hoyos.<sup>89</sup> Podle další odpovědi ji otec do manželství nenutil násilím. Spíš podle vlastních slov nechtěla otce urazit tím, že by nápadníka odmítla.<sup>90</sup> Navíc jí otec údajně vyhrožoval posláním do kláštera. Rozhodující váhu mělo později

její doznání, že při sňatku s Adamem Pavlem byla pouze tělesně přítomná, avšak neměla vnitřní úmysl do manželství vstoupit. Při bližším pohledu na argumenty Marie Markéty lze říci, že naprosto odpovídaly dobovému právnímu a genderovému diskurzu. Marie Markéta sice nechtěla vstoupit do manželství, ale jako poslušná dcera dbala přání a příkazů svého otce. Nezpronevěřila se však své duši a přesně podle práva prohlásila, že církevního obřadu se zúčastnila pouze svým tělem, nikoliv duševně. Jan Oldřich z Eggenberku nebyl vykreslen jako despota, který nutí dceru ke sňatku násilím. Za to by mu ostatně hrozil z hlediska církevního práva trest, jak bylo uvedeno výše. Podobná výpověď tak umožnila vynést toužebně očekávaný rozsudek, na jehož základě bylo manželství Adama Pavla Slavaty a Marie Markéty z Eggenberku anulováno a prohláše-  
no za neplatné. Z pohledu církevního práva šlo o manželství pouze zdánlivé, „*matrimonium putativum*“, <sup>91</sup> z právního hlediska vlastně nikdy neexistovalo.<sup>92</sup>

<sup>88</sup> Srov. *Illustrissima Dna Dna Maria Margaretha, Principissa ab Eggenberg in sua causa matrimoniali haec infra scripta puncta probare debet*, SOA Třeboň, RA Slavata, sign. III C1, kart. 23, fol. 77–78. K tomu obecně R. VESELÁ a kol., *Rodina a rodinné právo*, s. 61.

<sup>89</sup> Srov. *Responses Excellma Dna Principissa ad septem puncta pro examine allegata*, SOA Třeboň, RA Slavata, sign. III C1, kart. 23, fol. 73–75.

<sup>90</sup> Z hlediska katolického manželského práva jde o *timor reverentialis* – tedy o strach z nepřízné osoby, ke které má nupturient velkou úctu. Srov. D. NĚMEC, *Manželské právo katolické církve*, s. 120.

<sup>91</sup> Jako manželství putativní, tedy domnělé, se považuje manželství, kdy alespoň jeden z partnerů konal sňatek v dobré víře (*bona fide*), ale manželství z vážných důvodů nevzniklo. Taková situace trvá až do doby, kdy oba partneři nedospějí k morální jistotě o neplatnosti manželství. Srov. D. NĚMEC, *Manželské právo katolické církve*, s. 20.

<sup>92</sup> V následné korespondenci se později objevil ještě jeden důvod, pro který mohlo být manželství prohlášeno za neplatné – vzdálené příbuzenství ve třetím stupni. Tento argument však při soudním jednání použit nebyl: „*Za tou příčinnou, že jsou byli in tertio gradu consanguinitatis a nemouhouce to*



Do budoucna to tak umožňovalo muži i ženě vstoupit do jiného manželského svazku a mělo na ně být nahlíženo jako na nikdy neprovdané.<sup>93</sup> Otázkou samozřejmě zůstává, nakolik byla poškozena čest muže i ženy. Ženin sociální kapitál mohl být oslaben minimálně skutečností, že manželství bylo „konzumováno“ a ona do budoucího svazku již tedy nevstoupala jako panna. Zajímavé je v této souvislosti i vyjádření kardinála z Ditrichštejna, který pochyboval o pravdivosti přísahy Marie Markéty.<sup>94</sup>

### „Posměch“ a čest

Zdá se, že důvod pro zrušení manželství byl nakonec kompromisem mezi oběma stranami, jenž měl zabezpečit, aby ztráty na rodové i osobní cti zúčastněných byly

co nejmenší. Vilém Slavata už v dopise z 23. října 1631 doufal, že spor nebude přeložen do Říma a že manželství bude prohlášeno za neplatné na základě nedobrovolného vstupu do manželství.<sup>95</sup>

Zejména osobní korespondence umožňuje proniknout do myšlení aktérů celé soudní pře a sledovat, jak se cítili v jejím průběhu i po jejím ukončení. Vilém Slavata považoval celou záležitost – „*tu věc*“, jak o rozepři často psal – za velmi nešťastnou a věřil v její rychlé vyřešení.<sup>96</sup> Nepokryté uspokojení poté vyjádřil po skončení pře a vynesení rozsudku. Ten vnímal ze zřejmých příčin jako výhodný pro slavatovskou rodinu.<sup>97</sup> A stejné potěšení nad výsledkem jednání očekával i od svého syna.<sup>98</sup> Spokojenost a vděčnost za zdárný konec procesu měl Adam Pavel

.....  
*manželstvo bez dispensi Jeho Milosti papežské approbíváno býti. Dispensi se nezádal, nýbrž obě strany byvše s tím spokojeni, bylo to manželství anulíváno.*“ Srov. dopis Viléma Slavaty ze 7. února 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 378.

<sup>93</sup> Možnost, že by se Adam Pavel znovu oženil, ostatně připouštěl po ukončení soudní pře i Vilém Slavata: „*A tak bude se moci syn můj ženiti, ale nynější nepokojní časové to učiniti zbraňují, musí vyčkat až bůhdá lepší pokojnější časové zase nastanou. Mezi tím musí patientii míti.*“ Srov. dopis Viléma Slavaty Jindřichovi Slavatovi z 11. února 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 98, kniha 15, fol. 142.

<sup>94</sup> „*Tak jak principissa učiniti musela. A zda-li jest proti těžkému od Jeho Milosti jí v tom napomenutí svědomí v tom nevážíla, skrze to obzvláštní trestání božábo nezasloužila, že ji z toho přijde odpovídati.*“ Srov. dopis Viléma Slavaty z 21. ledna 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 366.

<sup>95</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 343.

<sup>96</sup> „*Pán Bůh ráci dáti, aby ta věc jednou ke šťastnému skončení přivedena býti mohla.*“ Srov. dopis Viléma Slavaty z 3. ledna 1631. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 360.

<sup>97</sup> „*S Tebou tedy v tom se těším a další požehnání božské z věrné otcovské lásky od všemouhouctho pána Boha Tobě srdečně vinšuji a žádám a společně s manželkou mou nejmilejší, že ta věc konce přivedena jest, tolikéž se velice nad tím těšíme a to z mnohých počatných příčin, o kterých zanechám tuto vypisovati.*“ Srov. dopis Viléma Slavaty z 21. ledna 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 366.

<sup>98</sup> „*Že chceš s tím dobře spokojen býti, pročez nepochybují, poněvadž se to stalo, že budeš v tom contentissimus.*“ Tamtéž.

podle přání otce vyjádřit příslibenou poutí do kostela Heiligenblut a také alespoň třídní modlitbou a duchovními cvičeními v jindřichohradecké jezuitské koleji.<sup>99</sup> V neposlední řadě deklaroval Vilém Slavata spokojenost s výsledkem pře v poděkování Františkovi z Ditrichštejna: „*Pročež že tak vzácně skrze Jeho Milost toho osvobozen jsi, že Jeho Milosti na místě Tvém děkuji.*“<sup>100</sup> Ostatně i kardinál považoval výsledek za příznivý pro slavatovskou stranu. Ocenil zejména, že Adam Pavel v soudní při „*tak chvalitebně obstál bez ublížení svědomí*“. Nebyl totiž nucen před soudem přísahat jako Marie Markéta.<sup>101</sup>

Vilém Slavata také doufal, že se na celou záležitost rychle zapomene. To dokazuje i snaha vyhnout se jakýmkoliv následným dohadům o navrácení věna či jiných svatebních darů. Navrhoval, aby se k celé záležitosti již nikdo nevrátil a zdržel se majetkových nároků.<sup>102</sup> Jeho přání se však nevyplnilo a Jan Oldřich z Eggenbergu se ozval s požadavkem na vrácení věna, které dceři dal.<sup>103</sup>

Adam mladší z Valdštejna, který byl v této záležitosti požádán o zprostředkování, považoval výsledek soudního jednání za uspokojivý a radil celý spor dále nestupňovat a raději peníze vyplatit: „*Poněvadž ty věci tak dusnaté a dosti těžké tak pěkně a pokojně k cíli žádostivému přivedené jsou, abych nedával příčinu k dalšímu nedorozumění, zvláště poněvadž tu již nejní činiti víceji nežli o peníze. A když jeden za ty pokoj sobě koupiti může, že se má nad tím těšiti a proti tomu nebýti.*“<sup>104</sup>

Adam Pavel Slavata však zažíval rozdílné pocity a trápily ho jiné starosti než jeho otce. Ostatně byl to on, komu se rozpadlo manželství. Na rozdíl od otce, který měl na mysli zejména rodovou čest, musel Adam Pavel vnitřně pochybovat o tom, zda nebylo poškozeno jeho dobré jméno. Neschopností udržet manželské soužití a zplodit potomka přece selhal v jedné z nejdůležitějších maskulinních rolí. Zdá se, že postupně začal o výsledku soudního sporu pochybovat a dal by raději přednost zachování manželství s Marií Markétou.<sup>105</sup>

.....  
<sup>99</sup> Tamtéž.

<sup>100</sup> Tamtéž.

<sup>101</sup> Tamtéž.

<sup>102</sup> „*Ale mejšlim, že oni budou mlčeti a syn můj též mlčeti může.*“ Srov. dopis Viléma Slavaty ze 7. února 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 373.

<sup>103</sup> Srov. dopis z 18. února 1632 tamtéž: „*A oznamuji, že Jeho Milost kníže z Eggenbergku skrze Jeho Milost nejo[yššího] pana purkrabí pražského mně oznámí dáti ráčil, poněvadž již mezi tebou a principissou v příčině manželstva právem duchovním rozeznání se stalo, tak že sobě svobodní jste, že jest Jeho Milost knížecí ráčil se domnívati, že já tak zdvořilým budu a při Jeho Milosti knížecí se oblásím, že věno, které Jeho Milost dáti ráčil, zase Jeho Milosti odvedu.*“

<sup>104</sup> Srov. dopis Viléma Slavaty z 27. března 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 395.

<sup>105</sup> „*Od jinud skrze psaní i oustně jsem vyrozuměl, že syn můj na sobě dává znáti větší znamení, jakoby s tou veřejně nedobře spokojen byl. . . a in summa jakoby raději viděl, aby to manželství bylo confirmováno, nežli zrušeno.*“ Srov. dopis Viléma Slavaty ze 7. února 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 376.

Synovo rozpoložení výstižně popsal Vilém Slavata v dopise páteru Jiřímu Bohatému tři týdny po vynesení rozsudku. Ačkoliv se nejdříve zdálo, že Adam Pavel by mohl být s výsledkem spokojen, postupně došlo k tomu, že je zarmoucený a trápí se tím, „*jakoby se na něm neobyčejný a neslýchaný příklad stal*“.<sup>106</sup> Vilém Slavata se sice snažil syna přesvědčit, že anulace manželství zdaleka není něčím „*neobyčejným*“ a na pomoc si bral příklady z nedávné i dávnější historie.<sup>107</sup> Pravdou však také je, že sám nedokázal přijít s žádným podobným případem z českých zemí. Zdá se, že zrušení manželství nebylo na prahu novověku tak všední záležitostí, jak se snažil Slavata utěšit svého syna, ale spíše naopak opravdu něčím „*neobyčejným a neslýchaným*“. Přesto životní zkušenost Vilémovi Slavatovi napovídala, že ačkoliv se bude o rozpadu

a ukončení manželství jeho syna mluvit, po nějaké době rozruch ustane.<sup>108</sup>

Mladý Slavata se podle vlastních slov obával nemalého „*posměchu*“, který se mohl snést na jeho hlavu.<sup>109</sup> Jako „*posměch*“ lze přitom chápat pocit poškození cti a ztráty dobrého jména, které raně novověký šlechtic vnímal velmi intenzivně.<sup>110</sup> Sám Vilém Slavata předpokládal, že jedním z důvodů byly i uvedené domněnky o impotenci Adama Pavla a chování Marie Markéty z Eggenberku bezprostředně po rozvodu. Ta prý, „*nyjní jako šlechtična v šatech chodí a skrze to dává příčinu, jako by syn můj byl impotens a ona incorrupta virgo maneat*“.<sup>111</sup> Marie Markéta využila při komunikaci výsledků soudního jednání distinktivní role oděvu. Při rozvodovém jednání argument impotence svého chotě sice nakonec nepoužila,

<sup>106</sup> „*Ačkoliv syn můj nejprve ukazuje bejtí s tím dobře spokojen, že jest ta vejpověď se stala, však dále z psaní jeho porozumívám, že se nemálo rmoutí...*“ Srov. dopis Viléma Slavaty ze 7. února 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 373.

<sup>107</sup> „*Bylo to před námi a též za našeho věku a bude i po nás, totiž že manželstva mezi osobami vyššího i nižšího stavu z rozdílných příčin se annullirovaly, annullirují a annullirovati budou.*“ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 374.

<sup>108</sup> „*Budou kde o té věci, jakožto o příkladu za paměti všem novém za některý den nemálo discutirovati a mluvití, ale brzy přestanou...*“ Srov. dopis Viléma Slavaty z 21. ledna 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 366.

<sup>109</sup> „*Dále pak neuznávám, aby synu mému (jak v psaní svém toho dokládá), že by ignominia aneb posměch měl jemu z toho pocházeti.*“ Tamtéž.

<sup>110</sup> K „*posměchu*“ srov. Václav BŮŽEK, „*Posměch nemalej se stal*“ (*Příběh ze šlechtické každodennosti 16. století*), in: Bronislav Chochořáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus*. Sborník příspěvků, jež věnovali prof. dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, Masarykova univerzita Brno a Matice moravská Brno, Brno 1999, s. 419–429.

<sup>111</sup> Srov. dopis Viléma Slavaty ze 7. února 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, kniha 22, fol. 373. Podobně také již v dopise z 21. ledna 1632: „*Srozuměl jsem, že principissa Margaretha dádouce sobě časné nové sukně, jak na kněžnu šlechtičnu náleží uchovati, vozena v takovém oděvu zjevně do kostela jela.*“ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 366.

nicméně svým symbolickým vystupování deklarovala, že nedošlo k naplnění manželství. Podle slov Viléma Slavaty oblékla šat, který náležel pouze neprovdaným pannám, a tím poukázala na sexuální neschopnost svého manžela. Bezpochyby v tomto chování bylo i strategie do budoucna, protože v případě jednání o novém manželství se panenství stávalo cennou devizou.

Vilém Slavata několikrát syna utěšoval, že nemusí kvůli nařčení z impotence zažívat pocity „posměchu“. Argumentoval tím, že v konečném rozsudku se o jeho případné sexuální nemožnosti vůbec nemluví a nebyla provedena žádná zkouška.<sup>112</sup> K dispozici byla jeho „dosti patrná a pravdivá“ zpráva, se kterou se mohli seznámit mnozí duchovní a podle toho si udělat správnou představu, jak se věci mají.<sup>113</sup> V neposlední řadě nebude v budoucnu nikdo moci o této záležitosti mluvit, protože by podle mínění Viléma Slavaty poškodil zejména svou čest.<sup>114</sup> Vyvracel také nespokojenost Adama Pavla s tím, že někteří jezuité prý mají na záležitost jiný názor se slovy, „*neb in rebus judicialibus začasté se to stává, že*

*ne všichni soudcové jednostejného mínění sou*“.<sup>115</sup> V neposlední řadě nabízel Vilém Slavata synovi, který zjevně rozpad svého manželství nesl velmi těžce, pomocnou otcovskou ruku: „*A tak synu mému nejní potřebí v tom se starati, že by jemu v tom posměchu státi se mělo. A jestliže by mimo to co jiného sobě imaginíroval, když vědomost o tom míti budu, rád jeho chci s dobrým gruntem z toho vyvésti*“.<sup>116</sup> V tomto okamžiku se zdá, že se jeho argumentace posunula z obrany rodové cti více do polohy intimních obav o duševní rozpoložení vlastního syna.

### Shrnutí

Proces vedoucí ke zrušení manželství Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka s Marií Markétou z Eggenberku začal jako intimní nesoulad mezi novomanžely, přerostl v neochotu partnerů sdílet společnou domácnost a vyústil jako právní spor vedený před duchovním soudem. Analýza právní argumentace sporných stran poukazuje na vysoké povědomí jednotlivých akterů o dobovém právním diskurzu zrušení manželství. Dva ze tří důvodů, které se v průběhu jednání objevily, totiž zakláda-

.....

<sup>112</sup> O takových zkouškách impotence J.-C. *Bologne, Svatby*, s. 138–140.

<sup>113</sup> „*Pročž při vůli každého toho zůstává věřiti a smejsleti v tom, jak se mu líbí*.“ Srov. dopis Viléma Slavaty ze 7. února 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 377.

<sup>114</sup> „*Žádný nebude se moci pokusiti své mínění zjevně vyjevovati, neb kdyby co k posměchu jedné neb druhé straně mluvil, musel by své mluvení nebo právně prokazovati anebo s ouražkem poctivosti své*...“ Srov. dopis Viléma Slavaty ze 7. února 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 377.

<sup>115</sup> Srov. dopis Viléma Slavaty ze 7. února 1632. SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha 22, fol. 378

<sup>116</sup> Tamtéž, fol. 377.

ly předpoklad k anulaci manželství. Zdá se, že prohlášení manželství za neplatné bylo od samotného počátku právního sporu platnou strategií obou stran. Tomu byly poté přizpůsobeny výpovědi a další podpůrné argumenty, které účastníci sporu použili. Osobní svědectví účastníků sporu ukazují, že rozpad manželství chápali veskrze jako skutečnost, která do značné míry znevažovala jejich čest a dobré jméno. Nejvíce se „posměchu“ obával Adam

Pavel Slavata, který vnitřně chápal rozpad manželství jako nesplnění své očekávané role. Navíc jej zasáhl argument o jeho impotenci, který bytostně útočil na jeho maskulinní roli ve společnosti. Sledování průběhu konfliktu a používaných strategií se tak jeví jako vhodný prostředek pro poznání vnějšího i vnitřního myšlenkového světa urozeného jednotlivce v raném novověku.

Pavel Král

## **Das Ende der Ehe zwischen Adam Paul Slawata von Chlum und Koschumberg und Maria Margaretha von Eggenberg**

Im böhmischen adligen Milieu der Frühen Neuzeit gehörte die Scheidung zu den weniger häufigen Konfliktsituationen. In ihrem Verlauf traten die einzelnen Akteure in ein juristisches Streitverfahren ein, während dessen sie darauf bedacht waren, ihre Ehre und ihren guten Ruf zu bewahren. Der Scheidungsprozess zwischen Adam Paul Slawata von Chlum und Koschumberg und Maria Margaretha von Eggenberg, der sich zu Beginn der Dreißigerjahre des 17. Jahrhunderts abspielte, lässt sich anhand der Quellen zu diesem Streitverfahren wie auch des Briefwechsels der Beteiligten, die im Familienarchiv der Slawatas aufbewahrt werden, sehr gut verfolgen. Diese Studie setzt sich zum Ziel, vor dem Hintergrund des kanonischen Rechts den Ablauf dieses Streitfalls zu erfassen. Neben der Rekonstruktion der Chronologie des Konflikts befasst sie sich vor allem mit den einzelnen juristischen Argumenten, die die Streitparteien vorlegten, und sucht nach den Motiven, die sie dazu brachten. Im Rahmen der juristischen Argumentation kann man die Selbstreflexion der einzelnen Akteure des Konflikts unter dem Blickwinkel ihrer gesellschaftlichen, familiären und genderspezifischen Verankerung betrachten. Basierend auf den Quellen privaten Charakters werden auch Fragen in Hinblick auf die Wahrnehmung der eigenen Ehre als wichtige Kategorie der Identitätsgestaltung eines Individuums in der Frühen Neuzeit gestellt.

Der Weg zur Annulierung der Ehe zwischen Adam Paul Slawata von Chlum und Koschumberg und Maria Margaretha von Eggenberg begann als Missklang im Intimleben der Eheleute, der dann dazu führte, dass die Partner den gemeinsamen Haushalt nicht mehr zusammen teilen wollten. Dies gipfelte dann in einem Streitverfahren, das vor dem Kirchengericht abgehalten wurde. Die Analyse der juristischen Argumentation der Streitparteien weist auf sehr gute Kenntnisse der einzelnen Akteure in Hinblick auf den zeitgenössischen Rechtsdiskurs bezüglich der Ehescheidung hin. Zwei von drei Gründen, die während des Verfahrens aufgetreten waren, stellten die Voraussetzung für die Annulierung der Ehe dar. Es scheint, dass die Ungültigkeitserklärung der Ehe von Anfang des Streitverfahrens an zur gewählten Strategie der beiden Parteien wurde. Daran angepasst waren auch die Aussagen wie auch unterstützende Argumente, derer sich die Akteure des Streites bedienten. Die persönlichen Zeugnisse der involvierten Parteien zeugen davon, dass das Ende einer Ehe als eine Tatsache wahrgenommen wurde, die bis zu einem gewissen Maße die Ehre und den guten Ruf beschädigte. Große Sorgen darum, dass er ausgelacht wird, hatte dabei Adam Paul Slawata, der innerlich die Scheidung so wahrnahm, dass er die von ihm erwartete Rolle nicht erfüllte. Darüber hinaus empfand er das Argument bezüglich seiner Impotenz als äußerst verletzend, da es seine maskuline Rolle in der Gesellschaft angriff und in Frage stellte.

KEY WORDS:

Nobility; conflict; canonical law; marriage; divorce; annulment; honour